

SZEKERES ATTILA ISTVÁN

Kis heraldikai nyomozás a címertan világnapjára

Alulról jövő európai szakmai kezdeményezésre június 10-e a címertan – idegen szóval heraldika – világnapja. Az alkalomból 2015-ben címertörténeti előadást tartottam Címerek tegnap és ma címmel, valamint bemutattam Keöpeczi Sebestyén József, a címerművész című kötetemet Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban.

DRÁGAN-GEORGE BASARABÁ RAJZA

A szerző címerrekonstrukciója

2016-ban a Háromszék hasábjain írtam a címerek születéséről. 1128. június 10-ét a heraldikusok nagy része a címer születésnapjának tekintik. Ugyanis ezen a napon I. Henrik angol király lovaggá ütötte a francia V. Gottfridet, Anjou grófját (közismerten Geoffrey Plantagenet), és közben címeres pajzsocskával is kitüntette.

A címer a középkori fegyverhasználaton alapuló, szigorú szabályok szerint szerkesztett, pajzsba foglalt színes jelvény, mely személyek, családok, testületek, közösségek, közigazgatási egységek megkülönböztetésére, egyéniesítésére szolgál. Az első címereket az állandósult használat, az örökletesség hitelesítette, a későbbiek az uralkodó általi adományozás törvényesítésével. Színes jelvényt említettem, ám címerek az olyan nem színes ábrák is, mint a vésetek, domborművek, pecséteken megjelenő, pajzsba foglalt jelvények vagy az egyezményes satírozású heraldikai rajzok.

2017-ben szintén a Székely Nemzeti Múzeumban a felújított miklósvári Kálnoky-kastélyban berendezett tárlatok közül a kurátorsággal létrejött, nagyrészt háromszéki nemesi címereket tartalmazó kiállítást mutattam be vetített képeken, valamint csik- és udvarhelyszéki kerített templomokban található, több mint fél évszázados címerekről tartottam előadást.

Tavaly Gyimesbükkön vihar okozta áramszünet hiúsította meg az ott táborozó székelyföldi újságíróknak szánt előadás bemutatását. Idén a koronavírus-járvány miatt nem lehet még előadást szervezni, így ismét a Háromszék hasábjain fordulok az érdeklődőkhöz, ezúttal egy többszörös hamisítást feltáró címertani kutatás, mondhatnám, nyomozás történetével.

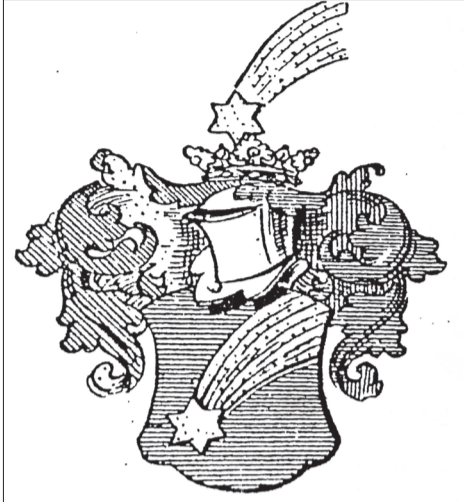
Apáczai Csere János születése

Szinte kerek évforduló: 395 évvel ezelőtt, 1625. június 10-én született Apáczai Csere János, Erdély legjelentősebb filozófiai és pedagógiai írója, az újkori magyar oktatási rendszer elméleti megalapozója, aki enciklopédiájával és iskolaalapítási tervével meghatározta a következő nemzedékek oktatásügyi programját.

Abban minden életrajzírója egyetért, hogy Apácán látta meg a napvilágot, szülei kilétéről eltérőek és homályosak a közlések: székely parasztszalad gyermekeként, jobbágyszülők gyermekeként, egyszerű református földművelők gyermekeként, szegény sorsú szabados szülők gyermekeként született, még olyan feltételezés is akad, hogy „kisnemesi szabad székely családban” született. Ez már redundancia, mert ha nemes valaki, akár ún. „kurtanemes”, eleve szabad.

Gondoltam, utánanézek, hátha kiderül, hogy mégiscsak címeres nemes volt. Nem arisztokrata, amolyan arma-

KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF RAJZA

Heraldikai rajz a Címerlevelekben

lista (birtokkal nem, csak nemeslevéllel rendelkező) nemes.

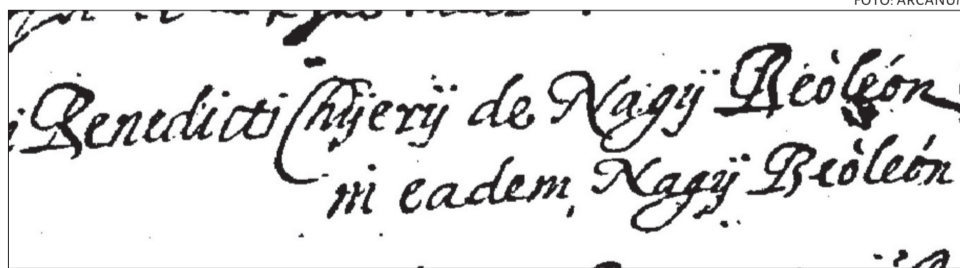
Apáczai Cserék

A Magyar Nemzeti Levéltár online kutatható anyagai között találtam egy regesztát, amely az intézményben őrzött egyszerű másolatról készült. Megörvendtem neki, s a leírás alapján rekonstruáltam a címet.

Jelzett irat szerint Bethlen Gábor, Erdély fejedelme 1622. november 5-én Gyulafehérváron kiadott oklevelével nemesi rangra emelt hat név szerint felsorolt apáczai előnévű Csere nevű férfit, számukra a szövegben leírt címet adományozta, és házukat mentesítette az adófizetés alól. Az adományosok: Apáczai Csere Mihály, Tamás, Benedek, Miklós, István és György. Az apáczai ez esetben nemesi előnév régies írásmódban, ma egyszerűen apácaiként írják, kisbetűvel, csak mondat elején nagyval. Apáczai Csere János esetében, mint ki fog derülni, nem nemesi előnévről, hanem a származási hely szerinti névelőzékkel való kiegészítésről, tudósnevről van szó.

A latin címerleírás magyar fordítása a következő: tudniillik katonai pajzs, melynek mezéjében vagy felületén üstökös látszik tündökölni ragyogó, bal oldalon szétszóródó sugarakkal. A pajzsra zárt katonai sisak van helyezve, amely királyi fejéket tartalmaz, ami pedig drágakövekkel van szépen ékesítve. Ennek csúcán az előbbivel megegyező üstökös látható, a sisak csúcáról egyfelől arany és zöld, másfelől sötétkék és vörös pántlikák folynak alá, melyek a mondott pajzs mindkét oldalát vagy széleit szépen díszítik és ékesítik.

A szöveg nem említi a pajzs színét, sem az üstökös mázát, de az Erdélyben, Székelyföldön hagyományos kék pajzsok kell lennie, az üstökös vagy hullócsillag természetesen arany.

Bejegyzés az Erdélyi Királyi Könyvekben: Chyery de Nagy Beöleön

A leírás alapján rekonstruáltam a címet, s azt Drăgan-George Basarabă bánási heraldikussal vektorosan megrajzoltattam.

Homoródalmási Kovátsok

A már kész rajzot szemlélve nem hagyott nyugodni a dolog: az üstökös vagy hullócsillag nem szokványos címerkép az erdélyi heraldikában. Rémllett, hogy már

láttam hasonlót valahol. Meg is került. Sándor Imre Címerlevelek című gyűjteményének I. füzetében, mely Kolozsváron jelent meg 1910-ben. A heraldikai rajzot Keöpeczi Sebestyén József készítette. Eszerint homoródalmási Kováts Sebestyén, Mihály, János, Ferenc, István és György szerezte a nemességet és címet 1620. november 5-én, természetesen Bethlen Gábertól, s a kihirdetés ellenjegyzője Fráter István, az az erdélyi ítélmester, akinek neve a Csere-féle regesztában is szerepel.

A latin címerleírás szinte szóról szóra ugyanaz (két szó cserélődött fel csupán), mint az említett, és a rajz is egyezik. A heraldika lényege, hogy leírás után szakember rekonstruálni tudja a címet. Az, hogy a sisak eltérő, a sisaktakaró néhol dúsabb, máshol szegényesebb, a kor ízlésétől és a rajzoló tehetségétől vagy a címerfestőnek fizetett javadalmazástól függött.

valószínűséggel egy eredeti nemeslevél Kováts névre hamisítottak.

Az már csak hab a tortán, hogy a homoródalmási Kenyeres család is ezt a címet használja. (Gyöngyössy János történelmi grafikus jelzése.)

Igen, de az apáczai Csere-levél nem eredeti, hanem még csak nem is hitelesített, hanem egyszerű másolat! Hol van az eredeti, s főleg kinek szól az eredeti? – tevődik fel a kérdés.

Nagybölöni Cserik

Az adományokat szokás volt kivonatossan bevezetni a Királyi Könyvekbe (másolati könyvek, latinul Libri Regii). Az Erdélyi Királyi Könyvek sokszor több száz oldalas könyv alakú kötetekbe azokat a jelentősebb okiratokat másolták be a fejedelemség kancelláriáján, amelyeket a fejedelem adott ki, illetve a neki bemutatott és általa elismert, megerősített iratokat. Sajnos, a történelem folyamán nem vezettek be minden egyes adomá-

FOTÓ: DESCARTESFME.FILES.WORDPRESS.COM

Apáczai Csere János (Apatzai Tsere Janos) Magyar Encyclopaedia című műve 1653-ból

Nem léteznek! – mondtam. Rengeteg egyforma címer akad az erdélyi, székelyföldi heraldikában, de azok mind valamilyen katonai tette utalnak, általában kardot tartó, könyökben hajlított kar vagy fegyvert tartó teljes alakos katonára. De üstökös!...

A szócikk lábjegyzetében Sándor Imre megjegyzi: eredetije címerrel és függőpecséttel, de „a nevek és előnév helyén javítgatásokkal” Udvarhely vármegye levéltárban.

FOTÓ: ARCANUM

nyozást. De az adomány anélkül is érvényes volt, csak ki kellett hirdetni azt az országgyűlésen vagy a vármegye, illetve szék közgyűlésén. Tehát nem került be minden egyes adomány ezekbe a könyvekbe. 1620. november 5-ére nincs bejegyzés, ám 1622. november 5-re van!

A nagybölöni Cseri (Chyery de Nagy Beöleön) család tagjai kaptak adományt ezen a napon. Mégpedig Benedek, István, György, Mihály, Tamás és Miklós. Ugyanazok a nevek, mint az apáczai Cserék esetében! S lám, a címerleírás ugyanaz. Ez már kétséget kizáróan valós adat.

Utószó

Nyilvánvaló hamisításról beszélhetünk tehát. A szóban forgó adomány a nagybölöni Cseri családé, 1622. november 5-én Gyulafehérváron kiállított oklevelével adományozta Bethlen Gábor, a Szent Római Birodalom hercege, Erdély fejedelme, a magyarországi részek ura, a székelyek ispánja nagybölöni Cseri Benedeknek, általa testvéreinek, Istvánnak és Györgynek, apjának, Mihálynak és gyermekeinek, Tamásnak és Miklósnak. Az apáczai Cserék meg a homoródalmási Kovátsok valószínűleg adoméntességet szerettek volna élvezni. A Cseri névalak arra is magyarázatot adhat, miért használták Apáczai Csere János 19. századi életrajzírói az Apáczai Cseri János nevet.